

prerada prošlosti najpre menja ocena revolucije starog poretka i uvodi novo tumačenje. Novo poimanje revolucije važno je jer nova ideologizacija stvara iluziju o novom početku.

Da bi se izbegla relativizacija revolucije treba razlikovati više slojeva strukturne promene i kritički razmotriti samorazumevanja aktera ovih promena. Mesto 1989. godine treba pažljivo odrediti uzimajući u obzir dosadašnje glavne priznate revolucije, ali i njihova različita tumačenja. Neće se pogrešiti ako se pođe od Marksa koji je u nizu radova izneo višeslojno shvatanje revolucije. Marks nije revoluciju svodio na društvenoekonomsku, nitina političku nego na sveobuhvatnu vrednosnu, i kulturnu promenu (Marković 1972, str. 190-223; Đurić 1979, str. 20-55). Revolucija nije samo kidanje starih svojinskih odnosa nego i nasleđenih ideja, tj. prevazilaženje suštinske unutrašnje granice jedne društvene formacije. Kada se revolucija shvati kao višeslojna društvena promena i kada se uporede posledice pojedinih njenih promena, lakše je doći do složene ocene njene funkcionalnosti. Gotovo da nije potrebno dodavati da se nagle i skokovite promene, ukoliko nisu dalekosežne, celovite i relativno dovršene, ne mogu nazvati revolucijom. Nije teško uočiti da posledice tzv. tranzicije nameću rezerve u pogledu ocene 1989. kao revolucije. Obnova nacionalizma, građanski ratovi u Jugoslaviji i delovima Rusije, zatim opadanje ekonomskog rasta i pojačane socijalne razlike u Istočnoj Evropi više ukazuju na nazadovanje nego na napredak. Nije uverljiva ni ocena da je na delu "evolutivna revolucija". Vreme će pokazati snagu promena iz 1989, premda već danas njihov globalni i nepovratni karakter svedoči da su odista krupne. Globalizacija pokazuje da dešavanja nakon 1989, naizgled haotična i spontana, ipak nisu niz izolovanih prevrata već duboko povezani procesi koje usmerava u krajnjoj liniji multinacionalni krupni kapital. Uzrok svake revolucije su organizovano usmeravane potrebe moćnih društvenih snaga kojima ne odgovaraju postojeći odnosi. Krajem 20. veka to su potrebe reorganizovanog krupnog kapitala, koje su se u jednoj od kriza socijalizma podudarile sa nezadovoljstvom širih grupa i sukobom unutar njihovih elita. G. Gras je 1990. zapazio: "U Lajpcigu i Pragu nije pobedio narod, nego kapitalizam".

U sociološkom smislu revolucionarna promena ima tri sloja: društveni, politički i kulturni. Svaki za sebe uzet jeste složen. Radi jasnijeg uočavanja dubine i sveobuhvatnosti promena 1989. godinu treba porediti sa prekretničkim godinama kao što su 1789. i 1917. U društvenom pogledu 1789. i 1917. bile su "ljudski protest protiv neljudskog života", pokret masa u tradiciji feudalnih seljačkih ustanaka uperen protiv izrabljivanja seljaštva od strane vladajućih feudalnih zemljoposjednika i dvorskih kamarila, a u Rusiji dodatno zaoštren protestom protiv rata. Bio je to zahtev za socijalnom jednakosti, sukob obespravljenih proizvođača i posjednika. U prirodnom pravnim pogledu radilo se o otimanju otetog i težnji za jednakosti, a brutalnost je revolucijama u dobroj meri nametala i politička kultura prethodnog režima. Nepotpuna modernizacija i snažna vertikalna društvena pokretljivost verovatno su najvažnije tekovine socijalističkih revolucija. U poređenju sa njima 1989. i ukidanje socijalizma jesu korak nazad, ka divljem kapitalizmu i nesputanoj konkurenciji privatnih posjednika, rastu socijalnih nejednakosti i konfliktnosti koja ističe iz privatizacije. Za razliku od zapadne Evrope, u zemljama bivšeg socijalizma nema socijalne države koja bi ublažavala bedu i siromaštvo širokih slojeva pa je socijalno nazadovanje i ubrzano raslojavanje upadljivo. U političkom pogledu 1789. je nakon autoritarne faze donela podelu vlasti i buržoasku pravnu državu, slom dvorske politike i staleškog konstitucionalizma. Oktobarska revolucija 1917. takođe je ukinula dvorsku politiku i samodržavlje, ali je ustoličila nepodeljenu vlast koja u najvećem delu socijalističkih režima u državnom pravnim pogledu